

KUR'AN'IN GÜZELLİK FENOMENİNE YAKLAŞIMI

İbrahim Hilmi KARSLI*

QUR'ANIC APPROACH TO THE PHENOMENON OF BEAUTY

This article aims to enlighten the approach of Qur'an to the phenomenon of beauty. Al-husn, al-jamal, az-zuhruf, az-zinah, al-haly/at-tahliye are key terms concerning this idea that the Qur'an presents. According to the Qur'an, the area of aesthetical reality is not only physical field but also it includes metaphysical field. Namely, the Qur'an cites the beauty phenomenon as a metaphysical element, a natural motif, a physiological feature, an ethical characteristic and an artical work. Besides, this research aims to explain the relationships between beauty and God, beauty and paradise, beauty and universe, beauty and human, beauty and ethic.

GİRİŞ

Estetik, felsefenin güzelliği konu edinen bir dalıdır. İlgi alanına tabiat ve sanat eserleri girdiği gibi, ilk dönemlerden itibaren günümüze değin, metafizikle de irtibatı kurulmuştur¹. Konusunu teşkil eden güzelliğin mahiyetiyle ilgili değişik tarifler yapılmıştır. Bu tariflerde, güzelliğin belirlenmesinde, kullanışlılık, fayda², oran, simetri, düzen, ahenk³, zevk, düzgünlük, parçaların birbiri ile uyumu⁴, çeşitliliğin oluşturduğu bütünlük gibi değişik kıstaslara yer verilmiştir. Kıstasların farklılığı, bu konuda düşünür ve filozofların yaptığı tariflerin çeşitliliğinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır⁵. Ancak belirtmek gerekir ki, entelektüel sahada bütün bu farklı tanımlamalara rağmen, insanın evrene ve eşyaya bakışında, güzellik-çirkinlik şeklindeki kategorik yaklaşım daima var olmuş; ve var olmaya da devam edecektir. Çünkü çirkinlik yanında güzellik perspektifi de, insan doğasının ayrılmaz parçasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla ürettiği sanat ürünleri ile insanın güzeli arayışı, geçmişte olduğu gibi, bundan sonra da devam edecektir. Bu bağlamda güzellik objesinin algılanmasında bir çeşit izafilikten söz edilse de, güzellik duygusunun, bütün insanlar tarafından paylaşılan varoluşsal objektif bir boyuta işaret ettiği açıktır. Başka bir ifadeyle, insanların estetik nesne karşısında “güzel”

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi. hilmikarsli@mynet.com.tr

¹ Orhan Hançerlioğlu, “Estetik”, *Felsefe Ansiklopedisi*, 3.bs., İstanbul 2000, 81; L. Tolstoy, *Sanat Nedir?* trc. Kâbil Demirkıran, Şule Yay. İstanbul 2000, 163; Tunalı, *Grek*, 45.

² İsmail Tunalı, *Grek Estetik'i*, 4.bs. İstanbul 1996, 28-29.

³ Tunalı, *Grek*, 16-17; 42; 58.

⁴ Tolstoy, *Sanat Nedir*, 139.

⁵ Güzel ve güzellik nazariyelerinin tenkidine dair bk. Mahmud Bedreddin Yazır, *Kalem Güzeli*, 2.bs., Ankara 1981, 97-99.

diyerek yargıda bulunmalarına sebep olan ortak bir “güzellik algısı”na sahip oldukları da inkâr edilemez bir gerçektir.

İnsan tarihi boyunca, sadece evrende mevcut güzellik objeleri karşısında beğenisini ortaya koymamış; ürettiği sanat eserleri yoluyla da sürekli güzelliğin izini sürmüştür. Hatta insanın bu evrendeki serüvenini, bir anlamda onun güzelliği, hem ahlâkî eylemlerinde, hem de varlık ve eşyada arama veya keşfetme çabası olarak değerlendirebiliriz. Dolayısıyla insanın fitri bütünlüğünü dikkate alan Kur’an’ın, onun güzelliğe karşı olan söz konusu varoluşsal duyarlılığını, hatta tutkunluğunu göz ardı etmesi düşünülemezdi. Zaten Kur’an, kelâmını “sözlerin en güzeli”⁶ şeklinde tanımlamak suretiyle, insandaki estetik duygunun ne derece köklü olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Böylece bir anlamda insana, çıkmış olduğu “güzel”i arama yolculuğunda, söz sanatının bütün zarafet ve inceliklerini sergilemek suretiyle örnek olmayı da göstermiştir⁷.

İfade ettiğimiz şekilde, Kur’an daha ilk ayetlerinden itibaren mesajını insanlara ulaştırmada, kelâm güzelliğini bir metot olarak kullanmıştır. Bunun da ötesinde, sahip olduğu dil ve üslup güzelliğini, ilahî kaynağa dayalı oluşunun temel delili olarak ilan etmiştir. Bu açıdan baktığımızda, edebi güzellik, bildiğimiz kadarıyla tarihte ilk defa kutsal kelâmın ilâhî oluşunun belirleyici referansı olmuştur. Dolayısıyla başka her hangi bir temellendirmeye gitmeksizin, Kur’an’ın estetik konusundaki yaklaşımını ortaya koymak açısından sadece bu tutumu yeterli görülmelidir. Ancak söz güzelliğini, insanlara ulaşma metodunun ayrılmaz bir parçası olarak gören ilâhî kelâmın, elbette kendi amaç ve üslubuna uygun bir şekilde, güzellik fenomenine ilişkin bazı ima ve işaretlerde de bulunmalıydı. Şüphesiz ki, bu ima ve işaretler Kur’an’ın bu konudaki tasavvurunun temel referanslarını oluşturmakta idi. İşte bu makale ile, bir taraftan Kur’an’ın günah-sevap, iyi-kötü, hak-batıl gibi bakış açıları yanında, varlık ve olaylara güzel-çirkin açısından da baktığını ortaya koymak; diğer taraftan da, ortaya koyduğu güzellik tasavvurunun içerik ve sınırları hakkında derli toplu bir bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

1. GÜZELLİK FENOMENİYLE İLGİLİ TEMEL KUR’ANÎ TERİMLER

Güzellik olgusu, başlangıcından günümüze değin, neredeyse bütün düşünürlerin görüş belirttikleri bir konu olmuştur. Başka bir ifadeyle, insan eşyaya estetik bir gözle bakma gereğini daima duymuş; bunun da ötesinde, güzellik olgusunu, düşünce tarihi boyunca felsefenin konusu haline getirmiştir. Bu çerçevede güzelliğin tanımlanması ile ilgili farklı düşünceler ileri sürülmüştür. Yine güzellik fenomeni, pratik sahada değişik medeniyet ve değişik kültür çevrelerinde farklı ürünlerle kendini ortaya koymuştur. Tarih boyunca insanın, gerek el emeğiyle ortaya koyduğu sanat ürünleri, gerekse konunun felsefi boyutta bu derece irdelenmesine yönelik bütün bu çabaları, güzellik duygusunun, insanî bir fenomen olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İnsanın varoluşsal boyutlarından birini oluşturduğunu söylediğimiz güzellik fenomeni, Kur’an’da hangi temel kavramlar üzerine oturmaktadır? Konuyla ilgili deliller nedir? Meseleyi bu şekilde ele aldığımızda, her halde araştırmamız gereken en önemli husus, güzellik fenomenini ifade eden terimlerin Kur’an’da tespit

⁶ ez-Zümer 39/23.

⁷ İslam düşüncesinde Kur’an, ilk sanat eseri olarak kabul edilir. bk. İsmâil Râci el-Fârûkî, Luis Lâmia el-Fârûkî, *İslâm Kültür Atlası*, trc. Mustafa Okan Kibaroglu, Zerrin Kibaroglu, 3.bs, İstanbul 1999, 193.

edilmesidir.

Öncelikle belirtelim ki, güzellik kavramını ifade eden temel terimler, her hangi bir itiraza mahal bırakmayacak şekilde, Kur'an'da yer almaktadır. Bu terimlerin hepsini burada inceleyecek değiliz. Sadece konuyla ilgili temel terimlere yer vereceğiz. Bu bağlamda ayrıca hayr (“hayır”)⁸, tayyib (“hoş, temiz”)⁹, kadr (“ölçü”)¹⁰, hüsbân (“hesap”)¹¹, levn (“renk”)¹² vb. estetikle ilgili diğer terimler üzerinde de durmak mümkündür. Fakat makale hacminin sınırlarını zorlayacağından, şimdilik bundan sarf-ı nazar ediyoruz. Kaldı ki, ele alınan terimler, Kur'an bağlamında güzellik olgusunun kendine özgü varoluşsal bir boyuta işaret ettiğini göstermek açısından yeterli gözükmemektedir.

1.1. EL-CEMÂL

Bu kelime lügatlerde hüsn (“iyilik, güzellik”) kelimesiyle karşılanmaktadır. Meselâ İsfehânî bu bağlamda el-hüsnü'l-kesîr ifadesini kullanmaktadır. Yani insanı mutlu eden ve çokça arzuladığı şey manasına gelmektedir¹³. Kelime “tecemîl” kalıbında süslemek ve güzelleştirmek; “tecemmül” kalıbında ise aşırı güzellik ve beğeniye mazhar olma manalarını ifade etmektedir. Araplar, Allah'ın bir kimseye güzellik ve iyilik ihsan etmesi manasında, حَمَلٌ اللَّهُ عَلَيْكَ تَحْمِيلًا ifadesini; yine “güzel kadın” anlamında امْرَأَةٌ حَمَلَاءُ ve امْرَأَةٌ حَمِيلَةٌ ifadelerini kullanırlar¹⁴.

İsfehânî'nin bu kelimeyle ilgili ayrıca ikili bir tasnife gittiği de görülmektedir. Birinci olarak kelime, insanın nefsi, bedeni yahut fiili güzelliklerini ifade için kullanılmaktadır. İkinci olarak da, insanın diğer insanlarla olan ilişkilerinde ahlâkî davranışlar sergilemesi ve onların yararına etkinliklerde bulunması manasını ifade etmektedir¹⁵.

Kelime Kur'an'da, konumuzla alâkalı olarak “cemîl” ve “cemâl” kalıplarında kullanılmaktadır. Nahl sûresinde, evcil hayvanların insanlara çok yönlü faydalarından söz edilirken, sabah otlığa çıkarılırken ve akşam eve getirilirken, onlarda bir güzellik (“cemâl”) olduğu beyan edilir¹⁶. Bu ifade, güzellik, zarafet ve hoş gitme manalarında açıklanmaktadır¹⁷. Ayrıca kelime, güçlülere karşı göğüs germeyi ifade eden sabır kelimesinin sıfatı olarak (“sabrun cemîl”) üç ayette geçmektedir¹⁸. Kelimenin yine, inanmayanlara karşı¹⁹ ve evlilik hayatının sona erdirilmesinde izlenecek tutumla ilgili olarak kullanıldığını da görmekteyiz²⁰.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür. “el-Cemâl” kelimesi ve türevleri, Kur'an'da güzellik kavram ve düşüncesini en dolaysız şekilde ifade eden sözcüklerdir. Nitekim kelime, modern dönemlerde hazırlanan sözlüklerde estetiği ifade eden bir isim olarak yer almaktadır²¹.

⁸ Meselâ bk. Sâd, 38/32.

⁹ Meselâ bk. en-Nûr, 24/26.

¹⁰ Meselâ bk. el-Kamer, 54/49.

¹¹ Meselâ bk. er-Rahmân, 55/5.

¹² Meselâ bk. el-Bakara, 2/69.

¹³ er-Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Beyrut ts., 97.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisanu'l-ârab*, Beyrut 1416/1996, II, 363.

¹⁵ el-İsfehânî, 97. Ayrıca bk. İbn Manzûr, II, 363.

¹⁶ en-Nahl, 16/5-6.

¹⁷ el-Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-âyn*, Beyrut ts., 155. Ayrıca bk. İbn Manzûr, II, 363

¹⁸ bk. Yusuf, 12/18, 83; el-Me'âric, 70/5.

¹⁹ bk. el-Hicr, 15/85; el-Müzzemmil, 73/10.

²⁰ bk. el-Ahzâb, 33/28, 49.

²¹ Beşir Ayvazoğlu, “İlmü'l-cemâl”, *DİA*, XXII, 146.

1.2. EZ-ZÎNE

Bu kelime, kendisiyle süslenilen her hangi bir şeyi ifade etmek üzere isim olarak kullanılmaktadır²². Türevleriyle birlikte Kur'an'da 45 ayette geçmektedir²³. Arapçada zıddı “şeyn-çirkin” kelimesi ile ifade edilir²⁴. Nitekim Ezherî, ‘Ukayl kabilesinden bir çocuğun diğerine şöyle dediğini işittiğini nakleder: *وَوَحْيِي زَيْنٌ وَوَحْيُكَ شَيْنٌ*. Kelimenin yer aldığı “yevmu’z-zîne” terkihi “bayram günü” manasına gelmektedir²⁵.

İsfehânî ziynet terimini, hakiki, yani hiç bir durumda “değişmeyen” ve şartlara göre “değişen” şeklinde ikiye ayırmaktadır²⁶. Daha sonra ise terimi, ifade ettiği objeler açısından üç grupta değerlendirmektedir²⁷: Bu tasniften de istifade etmek suretiyle, ilgili terimin delalet alanını şu şekilde ortaya koymak mümkündür:

Birinci olarak, ilim, güzel itikat gibi insanın manevi hayatıyla ilgili olan ziynet; insana “imanın güzel gösterilmesi” bunun örneğini oluşturmaktadır²⁸. İkinci olarak da mal ve makam gibi dünya ile ilgili olan ziynet; Kârun’un “süs içerisinde” halkının huzuruna çıkması, bunun misalini teşkil etmektedir²⁹. Yine bu bağlamda “De ki: Allah’ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı...”³⁰ ayetleri de böyledir. Görüldüğü gibi burada güzellik niteliğine sahip olan nesnenin, haram olamayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, Nahl suresinde binek hayvanlarının insanlara Allah’ın bir lütfu olduğu ifade edilirken, aynı zamanda onların insanlar için bir ziynet olduğu beyan edilir³¹. Üçüncü olarak, bedenle alâkalı olan ziynettir. İsfehânî bu gruba giren nesnelere Kur’an’dan örnek vermemektedir. Fakat erkeğe göre kadını bu bağlamda örnek olarak vermek mümkündür. Nitekim kadının örtünmesi ile ilgili ayetlerde kullanılan “ziynet” kelimesinin, süs eşyası olarak kullanılan takılar yanında, bizzat kadının kendisine bir güzellik objesi olarak işaret ettiğini de söylemek mümkündür³². Bu konuyla alâkalı olarak, Al-i İmrân suresinde insanlara çekici ve güzel gelen zevkler ve nesnelere söz edilirken ilk sırada kadınların yer alması dikkat çekicidir³³.

Bu tasnife bir dördüncüsünü daha ilave edebiliriz: O da kelimenin yeryüzündeki varlıklarla ilgili olarak kullanılmasıdır. Bu çerçevede dünya hayatında var olan her şeyin insan açısından bir beğeniye ve çekiciliğe sahip olduğu belirtilir. “Biz yeryüzündeki şeyleri ona bir zînet yaptık...”³⁴. Ayrıca kelime, mevsimlere bağlı olarak gerçekleşen tabii ve bitkisel oluşumlarla ilgili olarak kullanılmaktadır. Nitekim bu bağlamda yerin ziynetini takındığı ve süslendiği ifade edilir³⁵.

Kısaca ifade etmek gerekirse, güzelliğin karakteristiğine işaret eden ziynet terimi, çeşitli türevleriyle Kur’an’da dünya hayatının kendisi, dünyevi nimetler, çocuklar, kadın, binek hayvanları, evrenin etkileyici bir parçası olarak gökyüzü ve mevsimlere bağlı olarak daima değişen bitki örtüsü anlamlarında kullanılmaktadır.

²² İbn Manzur, VI, 130.

²³ bk. Muhammed Fuad Abdülbakî, *el-Mucemu’l-mufehres*, İstanbul 1984, 335-336.

²⁴ El-Halil b. Ahmed, 504.

²⁵ Bu tamlama Kur’an’da geçmektedir, bk. Tâhâ, 20/59.

²⁶ el-İsfehânî, 218.

²⁷ a.y.

²⁸ el-Hucurât, 49/7.

²⁹ el-Kasas, 28/79. Bu bağlamda Yunus, 10/88’de Firavun’a verilen ziynetten söz edilmektedir.

³⁰ el-A’râf, 7/32.

³¹ en-Nahl, 16/8.

³² en-Nûr, 24/ 31; 60.

³³ Al-i İmrân, 3/14.

³⁴ el-Kehf, 18/7. Ayrıca bk. el-Kehf, 18/28, 46; el-Hadid, 57/20; Hud, 11/15; el-Kasas, 28/60.

³⁵ Yunus, 10/24.

Dolayısıyla bu terimin, hem insanın yeryüzünde süreceği hayat serüvenini, hem de, bütün varlıklarla ilgili estetik bir karakteri ifade ettiğini söyleyebiliriz.

1.3. EL-HÜSN

Bu kelime, insana mutluluk ve huzur veren ve insan tarafından arzu edilen her şeyi ifade etmektedir³⁶. Araplar “güzel kadın” manasında *إِمْرَأَةٌ حَسَنَةٌ* veya *إِمْرَأَةٌ حَسَنَاءُ* ifadelerini kullanırlar³⁷; fakat *رَجُلٌ أَحْسَنُ* (“güzel erkek”) ifadesini kullanmazlar. Çünkü bu kelime, müzekkeri yapılmayan müennes bir isimdir. Ancak erkekle ilgili olarak bu kelime, ahlâkî üstünlük ve erdemi ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Ayrıca kelime, “tahsîn” kalıbında “süsleme, güzelleştirme” manalarını kazanmaktadır³⁸.

Kur'an'da bu terim, bizzat Allah'ın mutlak kemal ve kusursuzluğunu ifade etmek üzere “el-esmâul-hüsnâ” şeklinde dört kez geçmektedir³⁹. Yine terimin, bütün varlıkların yaratılışının bir özelliği olarak kullanıldığını görüyoruz⁴⁰. Bu anlamda estetik değer, adeta bütün varlık ve eşyanın kendi yaratılışlarında taşıdıkları temel bir niteliği ifade etmektedir. Ayrıca bu terim kullanılmak suretiyle insanın yaratılışına işaret edildiği⁴¹, ve yine kadının güzelliğine atıfta bulunulduğunu görüyoruz⁴². Dolayısıyla burada estetiğin veya estetik ilminin konusu olan güzelliğin fizyolojik bir boyut kazandığını söylemek mümkündür.

Terim dünyevi nimetlere göre müminlerin öte dünyada tadacakları uhrevi zevk ve lezzetin çok daha farklı olacağı anlamında kullanılır⁴³. Bu çerçevede hurilerin niteliğini dile getirme sadedinde kelimenin geçtiği görülmektedir⁴⁴. Sadece bir yerde, insanın kendi eliyle ürettiği, evini süslemek ve güzelleştirmek için istifade ettiği eşyalarla ilgili olarak kullanıldığını tespit ediyoruz⁴⁵. Ayrıca Kur'an kendi ifade ve hitap tarzını, “sözlerin en güzeli”⁴⁶, anlattığı kıssaları da, “kıssaların en güzeli” şeklinde nitelendirmektedir⁴⁷.

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür: Hüsn terimi, fizik, metafizik ve ahlâkî güzelliği ifade etmek için kullanılmaktadır. Böylece bu terimle, estetik gerçeğin alanı genişlemiş; cennet tasvirleri ve el-esmâü'l-hüsnâ ile metafizik alanı içerdiği gibi, insanın hemcinsleri ile olan ilişkileri çerçevesinde ahlâkî eylemlerini de kapsar hale gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında, estetik nesne sadece harici alemde gözlenen veya duyulan bir olgu olmaktan çıkmış; insanın ahlâkî eylemlerinde gözlemlenen bir fenomen haline gelmiştir⁴⁸. Başka bir açıdan hüsn terimi, bir taraftan Allah'ın yaratmasını nitelerken, diğer taraftan insana izafe edilen bir eylemi ifade edebilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, hüsn terimi, gerek ilahî sıfatlar, cennet tasvirleri, evren ve insanın yaratılışı; gerekse kadının çekiciliği ve insanın ürettiği ev eşyası bağlamında estetik bir değeri ifade etmek üzere Kur'an'da yer

³⁶ el-İsfehâni, 118.

³⁷ Ayrıca bk. el-Halil b. Ahmed, 190.

³⁸ Bu açıklamalar için bk. İbn Manzûr, III, 177-178.

³⁹ el-A'râf, 7/180; el-İsra, 17/110; Tâhâ, 20/8; el-Haşr, 59/24.

⁴⁰ es-Secde, 32/7.

⁴¹ el-Gâfir, 40/64; et-Teğâbun, 64/3; et-Tîn, 95/4.

⁴² el-Ahzâb, 33/52.

⁴³ Al-i İmrân, 3/14, 148; 195; er-Ra'd, 13/29; Yûnus, 10/26; Sâd, 38/25, 40, 49; er-Rahmân, 55/76.

⁴⁴ er-Rahmân, 55/70.

⁴⁵ Meryem, 19/74. Tefsiri için bk. Tahir b. 'Aşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, ed-Dâru't-Tunûsiyye, ys., ts., XVI, 154.

⁴⁶ ez-Zümer, 39/23, 18, 55; el-Leyl, 92/6.

⁴⁷ Yûsuf, 12/3.

⁴⁸ Meselâ bk. Al-i İmrân, 3/172; el-Mâide, 5/93; Yûnus, 10/26; en-Nahl, 16/30; el-İsra, 17/7; el-Bakara, 2/83; el-Ankebût, 29/8; el-Hadîd, 57/11; en-Nahl, 16/125.

almaktadır.

1.4. EL-HALY/ET-TAHLİYE

Sözcük, altın ve gümüş cinsinden düzgün hale getirilen; veya elmas, yakut cinsinden süs eşyası olarak kullanılan nesnelere isim olarak verilmektedir⁴⁹. Bu bağlamda kadın, kılıç veya diğer nesnelere süsleyen eşya manasına gelmektedir⁵⁰. Araplar kelimeyi, “kadın süslendi” manasında kullanırlar. Kelimenin ayrıca, Kur’an’ın nazil olduğu dönemlerde, parmağa takılan yüzük manasında kullanıldığı da nakledilmektedir⁵¹.

Sözcük hilye şeklinde Ra’d 13/17. ayetinde, hak ile bâtılın, insanlık tarihinde ifade ettikleri kalıcı veya geçici değerlerin temsili bağlamında “süs eşyası” manasında geçmektedir. Yine aynı kalıp ve manada, en-Nahl 16/14 ve Fâtır 35/12 ayetlerinde, denizlerin insanlara sağladıkları imkân ve faydalar sıralanırken kullanılır. Sözcük ayrıca, ez-Zuhruf suresinde, İslam öncesi Arapların kız çocuklarıyla ilgili sahip oldukları olumsuz anlayışın aktarıldığı bir anlam örgüsü içerisinde yer alır. Burada “süs içerisinde büyütülüp yetiştirilen” (أَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِالْحَلِيَّةِ) kız çocuğundan söz edilmektedir⁵². Yine huliyy şeklinde, el-A’râf, 7/148’de, İsrailoğullarının süs eşyalarından yaptıkları ve tapındıkları altın buzağı heykeli anlatılırken geçmektedir. Sözcüğün bütün bu kullanımlarına ilave olarak ayrıca, ح’ ل’ و’ kökünden fiil formunda, cennet ehlinin süslendiği altın⁵³ ve gümüş bilezikleri⁵⁴ ifade etmek üzere ayetlerde yer aldığını tespit ediyoruz.

Kısaca ifade etmek gerekirse, burada incelediğimiz sözcük, hem insanların kendi el emeklerinin bir ürünü veya tabiatta hazır olarak buldukları süs eşyalarını ifade etme bağlamında; hem de insanların sahip oldukları güzellik tasavvurları dikkate alınarak, cennette kendilerini bekleyen sınırsız güzellik ve ihtişam çerçevesinde kullanılmaktadır. Başka bir anlatımla, sözcük hem duyu organlarıyla algılanabilen güzellik fenomenlerine, hem de metafizik âleme ait gaybi estetik değerlere işaret etmektedir.

1.5. EZ-ZUHRUF

Bu kelime süslenen, güzelleştirilen ziynet anlamına gelmektedir⁵⁵. Güzel nesnenin süs ve parlıtısını ifade eder⁵⁶. İbn Sîde’ye göre, sözcük aslında altınla ilgili olarak kullanılmakta idi. Fakat daha sonra, onunla yaldızlanıp parlatılan her nesne, benzetme yoluyla bu şekilde isimlendirilmeye başlandı. Araplar, بَيْتٌ مُّزَخْرَفٌ (“süslü ev”) ve تَزَخَّرَفَ الرَّجُلُ (“adam süslendi”) ifadelerini kullanmaktadırlar⁵⁷. Rivayetlerde sözcük, Ka’be’yi süslü göstermek üzere kullanılan altın yaldızlı nakış ve tasvirler manasında kullanılmaktadır. Ayrıca inanan kimseler için Cennet’te gökle yer arasının güzelliklerle bezeneyeceği ifade edilir⁵⁸.

Sözcük, mushafın mevcut tertibinde 43. sırada yer alan sûrenin ismidir. Sûrenin 35. ayetinde insana verilmesi varsayılan “büyük servet” çerçevesinde

⁴⁹ İbn Manzûr, III, 311; Mütercim Asım, *Kâmus Tercümesi*, Bahriye Mat., ys., ts., IV, 928.

⁵⁰ el-Halil b. Ahmed, 209.

⁵¹ İbn Manzûr, III, 311.

⁵² ez-Zuhruf, 43/118.

⁵³ el-Kehf, 18/31; el-Hacc, 22/23.

⁵⁴ el-İnsan, 76/21.

⁵⁵ el-İsfehâni, 212.

⁵⁶ Mütercim Asım, III, 601.

⁵⁷ el-Halil b. Ahmed, 387.

⁵⁸ İbn Manzûr, VI, 31.

zikredilen “zuhruf”, altın⁵⁹ veya süslü altın şeklinde yorumlanmaktadır⁶⁰. Sözcüğün bu yorumunu başka ayetler de desteklemektedir⁶¹.

Kelime ayrıca, inançsızların Hz. Peygambere iman konusunda mucize talebinde buldukları bir bağlamda geçmektedir⁶². Bahsedilen mucizeler arasında “altından yapılmış ev” (beytun min zuhruf) ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla sözcük burada kozmik veya fizyolojik bir içerikte değil; insanın mesken olarak istifade edeceği “ev” ve “süs eşyası”nı ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Sözcüğün ayrıca, “tabiatın, bitkilerle süslediği, kırmızı, beyaz, sarı renklerden çiçeklerle bezendiğini” ifade etmek için kullanıldığını tespit ediyoruz⁶³.

Bu başlık altında incelediğimiz el-cemal, ez-zuhruf, el-hüsn, ez-zîne, el-haly gibi güzellik değerini doğrudan ifade eden veya bu temayı çağrıştıran Kur'anî terimlerden vardığımız netice şudur: Kur'an hem dünyevi, hem de uhrevi nimetler bağlamında insanın fitrî bir özelliği olarak gördüğü estetik duygusuna seslenmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın estetik duygudan yoksun bir varlık tasarlamadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda o, eşyaya, insana, hatta bütünüyle varlığa sadece doğru-yanlış, iyi-kötü, faydalı-zararlı, helal-haram perspektifleriyle değil; aynı zamanda güzel-çirkin açısından da bakmaktadır.

Ancak belirtmek gerekir ki, Kur'an konuyu, üslubunun bir gereği olarak felsefi bir problem şeklinde ele alıp tartışmamakta; bunun yerine güzellik olgusuna varlığın çok değişik boyutlarında temas etmektedir. Meselâ o, yerine göre güzellik fenomenine kozmik bir motif, bazen fizyolojik bir unsur, kimi zaman ahlâki bir tema, bazen de metafizik bir olgu; veya sanat eserinin bir niteliği olarak temas edebilmektedir. Yani güzellik olgusundan bir kavram bir düşünce olarak değil de; tek tek güzellik unsurları şeklinde söz edilmektedir. Ancak şunu da ifade edelim ki, cennet tasvirlerini bir tarafa bırakacak olursak, Kur'an güzellik fenomenini, sanat eserindeki güzellikten ziyade, tabiat ve insan üzerindeki yansımaları bağlamında işlemektedir.

Peki bütün bu varlık kategorilerindeki güzellik fenomeni aynı mahiyete mi işaret etmektedir? Yoksa bunlar arasında bir hiyerarşi söz konusu mudur; veya aralarındaki ilişki nasıl gerçekleşmektedir? Bu sorulara cevap aradığımızda, öncelikle “kendiliğinden güzel olan”la, “kendisi dışındaki bir varlığa dayalı olarak güzel olan” şeklinde bir ayrımaya gidebiliriz. Başka bir ifadeyle “mutlak güzel” olan ve “izafi güzel” olan şeklinde bir tasnif yapabiliriz. Böyle bir tasnif çerçevesinde maddi alem, uhrevi alem ve ahlâki erdemler sahasındaki güzellikler izafi güzelliği temsil ederken; İlâhî Zât, mutlak güzel olanı veya kendinden güzel olanı temsil etmektedir. İzafi güzellik, ziynet ve hüsn terimlerinin bazı boyutlarıyla ortaya koydukları şekilde, varlıklarını “mutlak güzellik”ten almaktadırlar. Yine “mutlak güzellik”, hüsn teriminin ortaya koyduğu şekilde, ahlâki erdemler alanında insan için “temel esin kaynağı”nı oluşturmaktadır. Sonuç olarak, güzelliğin objesi olarak kabul ettiğimiz bütün bu varlık alanlarını bir sıralamaya tabii tutacak olursak, en üstte “mutlak güzellik” alanı, daha altta, evren ve canlılar âleminde, onun tecellisi olarak tezahür eden güzellikler, yine insanın iradesi neticesinde ortaya çıkan ahlaki erdemler şeklinde bir değerlendirmeye gidebiliriz.

⁵⁹ a.y.

⁶⁰ el-İsfehâni, 212.

⁶¹ Al-i İmrân, 3/14; et-Tevbe, 9/34.

⁶² el-İsrâ, 17/93.

⁶³ Yûnus, 10/24; Mana için bk. İbn Manzûr, VI, 31.

2. GÜZEL–GAYB (“METAFİZİK”) İLİŞKİSİ

Dinler muhatap aldıkları insanlara bir varlık tasavvuru telkin ederler. Bu bakımdan bütün dinleri aynı kefeye koymak veya dinler arasında bir homojenlikten söz etmek mümkün değildir. En azından ilâhi kaynaklı dinler ile beşeri dinler arasında önemli farklılıklar vardır. Yine filozofların geliştirdikleri varlık teorilerinin, kendi değerler sistemlerine özgü önemli farklılıklara sahip oldukları muhakkaktır. Bu bağlamda, İslam'ın getirdiği varlık tasavvuru, tabiatı gereği, beşeri düşüncelere göre oldukça kapsamlı bir çerçeve ortaya koymaktadır. Nitekim Kur'an, sadece şehâdet âleminde söz etmemekte; ayrıca “gayb alemi” tabirini kullanmakta; ve bu alemle ilgili olarak kendi varlık tasavvuru açısından “olmazsa olmaz” olgulardan bahsetmektedir.

İşte Kur'an, getirdiği kapsamlı varlık telakkisi dolayısıyla, ele aldığı güzellik realitesini sadece maddi âlemlerle sınırlandırmamakta; bu bağlamda insana tanıttığı gerçeklik alanını oldukça geniş tutmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Kur'an'ın ortaya koyduğu güzellik felsefesi, metafizik bir estetiğe işaret etmektedir. Çünkü burada estetik gerçeklik alanı, sadece duyuşal/maddi nesnelere sınırlandırılmamaktadır. Aksine, “en güzel isimler”e sahip olan Tanrı, aynı zamanda bütün eşya ve nesnelere yaratılışında güzelliği temel bir ilke olarak takdir edendir. Buna ilave olarak, söz konusu estetik teoloji, estetik haz ve sürurun sadece burada yaşanmayacağı; hatta gerçek manada yaşanacağı yerin bu dünya değil; ölüm ötesi âlem olduğunu bizlere bildirmektedir. Yine güzellik fenomenini ahlâkî alana taşıyarak, insana hedef olarak gösterdiği bütün moral değerlerin bu karakterde olmasını telkin ve tavsiye etmek suretiyle, söz konusu estetik yaklaşımın teolojik boyutlarından bir diğerini daha ortaya koymuştur. Şimdi ana temalar olarak işaret ettiğimiz bu konuları daha geniş çerçevede incelemeye çalışalım.

2.1. GÜZEL-ALLAH İLİŞKİSİ

Bu bağlamda en fazla dikkat çeken husus, Yaratıcı Kudret'in isim ve sıfatlarının Kur'an tarafından el-esmâ'ül-hüsnâ (“en güzel isimler”) şeklinde ifade edilmesidir. Bu tabirin, gerek ayet, gerekse hadislerde geçen ilahî isimlerin hepsini ifade etmekle beraber, daha çok Ebû Hureyre'den nakledilen hadiste yer alan doksan dokuz ismi içerdiği kabul edilmektedir⁶⁴. Tabir Kur'an'da dört yerde geçmekte ve sadece Allah için kullanılmaktadır. Nüzul sırası dikkate alındığında, bu dört ayetin ilki, Allah'ın “en güzel isimler”i olduğunu ve kendisine bunlarla dua edilmesi gerektiğini ifade etmektedir⁶⁵. Bu isimler, en güzel manalara delalet eden isimlerdir⁶⁶. İkincisi esmâ-i hüsnâ ayeti, Allah'ı, kâinatın yaratıcısı ve mâliki olarak niteleyen ve en gizli şeyleri bildiğini ifade eden bir grup ayetten sonra gelmekte ve tevhid ilkesini vurgulamaktadır: “Allah kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler ona mahsustur”⁶⁷. Burada Allah'ın isimlerinin güzellik açısından diğer isimlere üstün tutulması, güzellikte sonsuzluğu ifade eden kutsallık, büyüklük, yücelik ve rablık manalarını içermesinden ileri gelmektedir⁶⁸. Konuyla ilgili üçüncü ayet, İsrâ suresinde geçmektedir⁶⁹. İslam öncesi Güney Arabistan'ında “rahmân” kelimesi, Tanrı'nın ismi olarak kullanılmaktaydı. Nakledildiğine göre, Hz. Peygamber'in dua, niyaz ve ibadetlerinde rahmân ismini kullanması müşrikler tarafından

⁶⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i-hüsnâ”, *DİA*, XI, 404-418.

⁶⁵ el-A'râf, 7/180.

⁶⁶ el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, Beyrut 1408/1988, I, 368.

⁶⁷ Taha, 20/8.

⁶⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut ts., II, 530.

⁶⁹ el-İsrâ, 17/110.

yadırganmış, bu tutumun, onun ana ilke olarak kabul ettiği tevhid inancına ters düştüğü iddia edilince, bu ayet nazil olmuştur⁷⁰. Ayette Allah adına veya rahmân adına dua edilmesinin neticeyi değiştirmeyeceği, çünkü onun birden fazla isminin bulunduğu belirtilmektedir. Son olarak esma-i hüsnâ tabiri, Yüce Allah'ın diğer birçok isminin de yer aldığı Haşr suresinin son ayetlerinde geçmektedir⁷¹. Burada bahsettiğimiz şekilde el-esmâü'l-husnâ tarzındaki bu genel isimlendirmenin haricinde, sadece Allah'ın "yaratma" sıfatıyla ilgili olarak ahsenu'l-hâlıkîn ("yaratana-ların en güzeli") ifadesinin de ayette yer aldığını görüyoruz⁷². Yine Bakara suresi 138. ayetinde, teşbihi bir anlatımla Allah'ın boyası/renginden ("sıbgatullah") söz edilmekte; ve O'nun boyası/renginin en güzel olduğu belirtilmektedir.

el-Esmâü'l-hüsna tabirinde geçen "isim", işaret edilen her hangi bir nesnenin özünü, cevherini, kendi özünden, yapısından ileri gelen özellik ve niteliklerini göstermek üzere seçilen kelimedir⁷³. Müfessir Râzî, tabirde geçen "esmâ" sözcüğünün, ancak mana ve mefhum itibariyle güzele delalet eden lafızlar olduğunu ifade etmektedir. Allah Teala hakkında güzellik, ancak "kemâl" ve "ululuk" niteliklerinin olmasıyla bir mana ifade eder. Bu da iki şekilde söz konusudur: Birinci olarak, O'nun başka hiçbir kimseye muhtaç olmaması; ikinci olarak, başkalarının da kesin bir şekilde ona ihtiyaç duymasındır⁷⁴. Ayette geçen isimlerin, "en güzel" nitelemesiyle verilmesi neyi ifade etmektedir? Bu, kemâl ve celâl niteliklerini dile getirmektedir. Her hangi bir isim, delalet ettiği nesnede "kemal/yetkinlik" ve "celâl/azâmet" niteliklerini ifade etmiyorsa, bu ismin Allah'a izafe edilmesi doğru değildir⁷⁵.

Görüldüğü gibi, yorumlarda "el-Esmâü'l-hüsna" tabiri, Allah'ın bütün eksiklerden uzak; ve bütün yetkinlik sıfatlarına sahip olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Dolayısıyla, ilâhî sıfat ve isimler, bu manada bütünüyle güzellik karakterine sahip bulunmaktadırlar. Tek tek ele alındığında ise, el-Bedî⁷⁶, el-Musavvir⁷⁷, el-Vedûd⁷⁸, en-Nûr⁷⁹ gibi isimlerin, doğrudan veya dolaylı olarak güzellik fenomeniyle irtibatlı olduğu görülmektedir. el-Bedî, evrende eşi ve benzeri olmaksızın sanatkârane bir şekilde yaratan⁸⁰; el-Musavvir, yine evrende bütün görünümlü ve özlere şekil veren⁸¹; el-Vedûd, insanı çok seven ve onun tarafından çok sevilen⁸²; en-Nur, zâtı itibariyle nûr kaynağı ve nurlar saçan⁸³ manalarına gelmektedir⁸⁴. Bütün bu nitelermelerin, estetik nesnenin eşsizlik ve orijinallliğini, uyum ve orantısını, parlıltı ve aydınlığını;

⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*, thk. Muhammed Ahmed 'Aşûr v.dğr. İstanbul 1985, V, 126.

⁷¹ el-Haşr, 59/24.

⁷² el-Mü'minûn, 23/14.

⁷³ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 1417/1996, 312.

⁷⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrût 1411/1990, XV, 54.

⁷⁵ er-Râzî, XV, 56.

⁷⁶ el-Bakara, 2/117.

⁷⁷ el-Haşr, 59/24.

⁷⁸ Hûd, 11/90.

⁷⁹ en-Nûr, 24/35.

⁸⁰ İbdâ', bir şeyi örneği olmaksızın yaratmak. bk., ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, thk. Abdulcelil Abduh Şelebî, Beyrut 1408/1988, I, 199; el-Beydâvî, I, 83.

⁸¹ Esed, III, 1134; Şekil ve keyfiyet itibariyle eşyayı yaratan. el-Beydâvî, II, 484.

⁸² Allah, tövbe ile kendisine yaklaşanlara karşı aşırı bir muhabbet duyar. bk. İbn 'Aşûr, X, 148. Kullarına olan ihsanı dolayısıyla onlar tarafından sevilen. bk. el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, Beyrût, 1414/1994, VII, 184.

⁸³ İlgili ayette, Allah'ın yer ve göklerin "nûr"u olarak belirtilmesi, onları aydınlatması, "zıya" ve "ziynet" açısından onları süslemesi şeklinde yorumlanmıştır. Ve yine "Allah gökyüzünü yıldızlarla nurlandırdı" denir. Aynı şekilde O, kalpleri, akıl, anlayış, ilim, yakîn, marifet ve tevhid nurlarıyla nurlandırmıştır. bk. el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, thk. İbrahim Besyûnî, 2.bs. Mısır 1981, II, 611.

⁸⁴ Burada geçen isim ve sıfatlara verilen manalar için ayrıca bk. Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", 414-415.

dolayısıyla insanın ruh dünyasında oluşturduğu aşk ve muhabbet kıvılcıklarını sembolize ettiğini söylemek mümkündür.

Allah'ın mutlak mükemmellik ve kusursuzluğunu ifade eden bu sıfatlardan en-Nûr, Kur'an'da bir sûrenin ismi olarak yer almaktadır. Bu sûrede İlahî Zât'ın göklerin ve yerin "nûr"u olduğu ifade edilmektedir⁸⁵. Sözcüğün gerek Allah'a izafetle kullanıldığı bu ayette, gerekse hidayete eren müminlerin imani derinlik ve duyarlılıklarını ifade etmek üzere kullanıldığı diğer bağlamlarda⁸⁶ estetik bir simgeye işaret ettiği açıktır.

Yine Kur'an'da İlahî Zât'ın, imana erenlerin sevgi ve muhabbetlerinin en zirve noktasını oluşturduğu ifade edilir⁸⁷. Bununla ilgili olarak da el-vedûd ("çok sevilen, çok seven") nitelemesi ayette yer alır⁸⁸. İlahi sevgiyi ifade eden bu terimlerin, Kur'an'ın ortaya koyduğu teolojik güzellik tasavvuruyla ilgili olduğu muhakkaktır⁸⁹. Çünkü güzelliğin söz konusu olmadığı bir yerde, her halde bu derece ileri bir sevgiden söz etmek mümkün değildir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Kur'an, ebedi kurtuluşa eren müminlerin cennetteki durumlarından söz ederken, Rablerine "bakan" bu kimselerin, duydukları manevi ve estetik hazzın bir neticesi olarak, yüzlerinin ışıltılı parıldadığını ifade eder⁹⁰.

Bu bağlamda doğrudan estetiğin konusu olarak değerlendirilebilecek ilâhî sıfatlardan birisi de, cemîl ("güzel") sıfatıdır. Bu nitelemenin geçtiği "Allah güzeldir ("cemîl"); ve güzel olanı ("cemâl") sever" hadisi⁹¹, zahiri manada alındığında, aksi bir yoruma mahal bırakmayacak şekilde, İlahî Kudret'le ilgili manevi estetik boyuta işaret etmektedir. Hadiste geçen "cemîl" terimi, Kur'an'da yer almamaktadır. Fakat tabiatı gereği zaten Tanrı'nın böyle bir sıfata sahip olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü Tanrı, kemal/yetkinlik sıfatlarına sahip olmalıdır veya mutlak mükemmel olmalıdır⁹². Aksi takdirde O'na bir eksiklik ve nâkisa izafe etmiş oluruz. Bu da, Tanrı'nın sıfatlarıyla çelişir.

"el-cemâl", özellikle tasavvuf çevrelerinde, Allah'ın lütuf ve rızasına delâlet

⁸⁵ bk. en-Nûr, 24/35. Burada bizi ilgilendiren, bu sözcüğün, ilk anlam ve çağrışımlarıyla estetik bir fenomene işaret etmesidir. Yoksa bu ifadeyle ilgili olarak İslam kültüründe çok değişik yorumlar yapılmıştır. Meselâ kelimeyi mecâza hamlederek "hidayete erdiren, gökleri ve yeri yaratan, onları aydınlatan, süsleyen, tedbir eden veya her türlü kusurdan münezzeh olan" şeklinde yorumlar yapıldığı gibi; buna zıt bir şekilde, sözcüğün, "Allah hakkında hakikat, diğer varlıklar hakkında ise mecâz" olduğunu söyleyenler de olmuştur. Yıldırım, yaptığı detaylı araştırma neticesinde *en-Nur*'ün, Allah'ın hem mutlaklığı, hem de zâtını ifade eden ve insanın anlayabilmesi açısından ulûhiyeti en iyi ifade eden bir terim olduğunu belirtmektedir. bk. Suat Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, İstanbul 1987, 278.

⁸⁶ el-En'âm, 6/122; ez-Zümer, 39/22.

⁸⁷ "...halbuki iman ermiş olanlar, Allah'ı başka her şeyden daha çok severler..." el-Bakara, 2/165.

⁸⁸ Hûd, 11/90.

⁸⁹ Müminlerin Allah'ı sevmeleri, sadece, "eşyanın güzelliklerinden dolayı ilk sebebin de güzel olacağı" sonucuna varan türden bir sevgi değildir. Bu sevgi mecâzî değil; hakikî bir sevgi olup, Allah'ın fiilleri, isimleri, sıfatları ve zâtının kemalini bilmekten kaynaklanan bir sevgidir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Yıldırım, *a.g.e.*, 165.

⁹⁰ el-Kiyâme, 75/22-23. *وَجْهٌ يُورِثُ نَاصِرَةً إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةً* Ayette geçen *ناصره* kelimesi, parlaklık ve sevinç manasına gelmektedir. Yani o gün müminlerin yüzleri, pırıl pırıl olup sevinç içerisinde olduklarıdır. bk. el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâm'il-Kur'an*, Kahire 1410/1990, X, 7144. Bir başka tefsirde, O'nun cemâlini (güzelliğini) seyretmeye dalmış, o derece ki, onun dışındakilerden habersizdir, yorumu yapılmaktadır bk. el-Beydâvî, II, 549.

⁹¹ Müslim, "İman", 147.

⁹² Bu, Tanrı'nın varlığı ile ilgili ontolojik delil çerçevesinde tartışılan bir konudur. Hem Batılı, hem de Doğulu Müslüman filozoflara göre Tanrı, "ekmel" olmalıdır. O'ndan daha mükemmel bir varlık düşünülemez. Yine Descartes, mükemmellik vasıflarının birinden mahrum olan bir varlığın, en yüce derecede kemal sahibi olamayacağını ifade eder. Aksi takdirde bir çelişki söz konusu olur. (bk. Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir, 1987, 24-25).

eden isim ve sıfatlarını ve onun mutlak güzelliğini ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Mutasavvıflar cemâli (“güzellik”), manevî ve sûrî (“maddî”) olmak üzere iki şekilde ele almışlardır. Allah'ın en güzel isimlerinin (“esmâ-i hüsnâ”) ve sıfatlarının anlamları mânevî cemâli meydana getirir: Bu cemâli sadece Hak temaşa eder. Sûrî cemel ise, bu âlemdaki güzelliştir. Bütün ayrıntıları ve türleriyle âlem mutlak olarak ilâhi bir güzelliğe sahiptir. Başka bir ifadeyle âlemdaki güzellik ilâhî güzelliğin yansımasından ibarettir. En yüksek ve en derin ruhi hazlar, ilâhî güzelliğin temaşa edilmesinden hâsıl olduğu için, cennette Allah'ın mutlak güzelliğini (“cemâl-i bâ-kemâl”) seyretmek en büyük gaye olmuştur⁹³.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: Güzellik olgusu, dünyevi planda izafi ve araçsal bir değeri ifade etmektedir. Bu durum, söz konusu olgunun önemsenmemesi veya başka bir değere indirgenmesi anlamına gelmemektedir. Aksine Kur'anî dünya görüşünün ve değerler sisteminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, estetik boyutun “araçsal” değer niteliği göstermesi, Kur'an'ın “Tanrı merkezli” bir değerler sistemine sahip olmasından ileri gelmektedir. Yani bu değerler sisteminde, insan açısından önemli olan her nesne, amaç değer olan Mutlak Hakikat'e bağımlı ve ona götüren sembolik bir öneme sahiptir. Başka bir anlatımla kendi başına müstakil bir değer olarak görülmemektedir.

Konuya bir başka açıdan baktığımızda, dünyevi planda göreceli ve araçsal bir değer özelliği gösteren “güzellik olgusu”, yukarıda incelediğimiz kavramlarda da görüldüğü üzere, metafizik planda Allah'ın zatında mutlak bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü O, bütün eksiklik ve noksanlıklardan uzaktır; dolayısıyla bütün mükemmellik ve yetkinliklerin sahibidir. Şu halde mutlak kemal sahibi olan Yüce Allah, aynı zamanda mutlak güzellik sahibidir. Zaten izafi güzellik nesnelere değerlendirdiğimiz eşya ve olgular, burada anlatmaya çalıştığımız mutlak güzelliğin dünyevi planda tezahürlerinden başka bir anlama gelmemektedir. Netice itibarıyla, Kur'anî bakış açısından güzellik, mutlak ve ona bağlı tezahürleriyle bütün varlığın ayrılmaz bir boyutunu ortaya koymaktadır.

2.2. GÜZEL-CENNET İLİŞKİSİ

Kur'an'ın güzellik konusundaki yaklaşımını ortaya koyarken, değerlendirmemiz gereken önemli konulardan bir diğeri de, onun değişik yönleriyle tasvir ettiği Cennet sahneleridir. Bu tasvirler güzellik fenomenini, gerek tabî ve insanî çağrışımlarıyla, gerekse sanat güzelliklerine ait zengin motifleriyle, estetik beğenileri harekete geçirecek şekilde sergilemektedir. Bu anlamda, insanın çeşitli zevklerine hitap eden diğer nimetler yanında ebedi mutluluk diyarı olan Cennet, adeta estetik yaşamın çok boyutlu bir şekilde tecrübe edildiği bir mekân olarak sunulmaktadır. Nitekim cennet, nefislerin hoşlandığı ve gözlerin lezzet aldığı her şeyin bulunduğu bir yer olarak tasvir edilir⁹⁴.

Diğer taraftan güzellikle ilgili Kur'anî temel terimlerden biri olan “hüsn” sözcüğünün, hüsnâ (“en güzel”) tarzında cennetin ismi olarak Kur'an'da yer alması, bu açıdan dikkate değer bir husustur⁹⁵. İlgili ayette iyilik yapanlara Allah tarafından “el-hüsnâ”, yani cennetin mükâfat olarak verileceği ifade edilmektedir⁹⁶. Yine ebedi

⁹³ Süleyman Uludağ, “Cemâl”, *DİA*, VII, 296. Müsteşrik A. J. Wensick, Tanrı'nın “güzel” olduğu fikrinin, Platon, Plotinos, oradan da Yeni Platoncular yoluyla Yunan düşüncesinden İslam'a girdiğini iddia eder. M Aydın, böyle bir tesiri inkâr etmemekle beraber, Kur'an'da “en güzel isimlerin Allah'a ait olduğu”nun ifade edilmesi ve yukarıda belirttiğimiz hadisin, bu inancı, tamamen böyle bir tesire dayandırmaya engel teşkil ettiğini ifade eder. bk. Aydın, *a.g.e.*, 235.

⁹⁴ ez-Zuhruf, 43/71.

⁹⁵ Yunus, 10/26.

⁹⁶ Bu konuda geniş bilgi için bk. Bekir Topaloğlu, “Cennet”, *DİA*, VII, 377. Ayette geçen *el-hüsnâ* → →

âlemde müminlerin varacağı yerin hüsn kelimesiyle ifade edilmesi de bu bağlamda önem arz etmektedir. وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الْمَآبِ “...ama varılacak yerlerin en güzeli Allah katında olandır...”⁹⁷. Ayrıca cennette müminlerin ereceği nihayetsiz mükâfatın, övme fiili olan “نَعْمَ” kelimesiyle ifade edilmesini de bu çerçevede görmek gerekmektedir. وَكُنْتُمْ فِي دَارِ الْمُتَّقِينَ “... muttakilerin yurdu da ne güzel”⁹⁸.

Cennet tasvirlerinin sergilediği gönül alıcı ve göz kamaştırıcı sahneleri, sadece uhrevi hayatın estetik yansımaları şeklinde yorumlamamak gerekmektedir. Bir başka açıdan konuya baktığımızda, bunları, Kur’an’ın gaybî temaları anlatma metodunun bir neticesi olarak, nazil olduğu dönem Arabistan’ının veya genel manada insanın bedii zevk ve alışkanlıklarının ifadeleri olarak da değerlendirebiliriz. Çünkü Kur’an’ın gaybî hayata ilişkin temalarında kullandığı enstrümanlar, insanın yabancı olmadığı; aksine, günlük hayatında kullandığı veya yaşadığı kültür evreninden tanıyıp bildiği olgulardan oluşmaktadır.

Cennet tasvirlerinde dikkati çeken birinci husus, özellikle ilk hitap çevresinin beğeni ve süslenme alışkanlıkları dikkate alınarak, burada ağırlanacak kimselerin şatafat ve saltanatı simgeleyen takılar ve giydikleri görkemli elbiseleridir. Konuyla ilgili vereceğimiz birkaç ayet mealinin, ne demek istediğimizi daha net bir şekilde ortaya koyacağını düşünüyoruz.

Kehf sûresinde cennet sakinlerinin, dünya hayatında ortaya koydukları fedâkarca davranışlara karşılık kendilerine bahşedilen ebedi hayat nimetleri bütün görkem ve canlılığı ile ortaya konulmaktadır. “... Orada onlara altın bilezikler takılacak; yeşil ipekli ve işlemeli giysiler giyinecekler ve orada (yumuşak) divanlarda yaslanıp oturacaklar. Bu ne güzel bir karşılık, bu ne güzel bir dinlenme yeri”⁹⁹. Yine Hac sûresinde benzer bir tablonun farklı bazı motiflerle yer aldığını görürüz. “... Orada onlar altın bilezikler ve inciler takınacaklar ve onların giyim kuşamları da ipekten olacak”¹⁰⁰. İnsân sûresinde ise söz konusu uhrevi yaşamın, daha zengin motif ve enstrümanlarla bezendiği görülmektedir: “Onlar gümüşten kaplar ve kristal(e benzeyen) kadehlerle karşılanacaklar”¹⁰¹. “(O cennet ehli)nin üzerinde yeşil ipekten ve atlastan giysiler olacak: onlar gümüş bilezikler ile süslenecekler ...”¹⁰².

Ayet meallerinde de görüldüğü üzere, Kur’an’ın cennet tasvirlerinde kullandığı altın ve gümüş bilezikler, yeşil ipekli ve işlemeli giysiler, inciler, gümüş kaplar, kristal kadehler gibi sanat eseri estetik objeler dikkati çeken bir zenginlik ve çeşitlilik ortaya koymaktadır. Bu tespiti, söz konusu süs eşyası sanat objelerini Kur’an’ın dünyevi/fiziki planda bu derece fazla kullanmamasına kıyasla yapıyoruz. Bunun izahını yapmak pek de zor gözükmemektedir. Çünkü Kur’an burada insanların yaşadıkları realiteye değinmemekte, aksine onların zihin dünyalarında yaşadıkları ve bir gün ulaşmayı hayal ettikleri arzu ve heveslerine hitap etmektedir. Başka bir anlatımla onların zarâfet anlayışı ve estetik muhayyilesini harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Böylece bir anlamda Kur’an, insanın günlük hayatında kullandığı araç ve gereçlerin faydalı olması yanında estetik açıdan güzel olmasını da

→ →

kelimesinin “cennet” şeklindeki tefsiri için bk. ez-Zeccâc, III, 15; el-Kurtubî, IV, 3256; el-Âlûsî, VII, 149.

⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/14; Ayrıca bk. er-Ra’d, 13/29; Sâd, 38/25, 40, 49.

⁹⁸ en-Nahl, 16/30. Ayrıca bk. Al-i İmrân, 3/136; er-Ra’d, 13/24.

⁹⁹ el-Kehf, 18/31.

¹⁰⁰ el-Hacc, 22/23.

¹⁰¹ el-İnsân, 76/15.

¹⁰² el-İnsân, 76/21.

muhataplarına işaret etmektedir¹⁰³. Bu bağlamda şunu da belirtmek gerekir ki, Kur'an'ın cennet tasvirlerinde güzellik motiflerinin dikkate değer bir ağırlığa sahip olması, bu duygunun insanın manevi dünyasında ne derece önemli ve varoluşsal bir boyuta sahip olduğunu da göstermektedir. Çünkü Kur'an hedeflerine ulaşabilmek için muhatabı olan insanların müşterek fitrî değerlerine hitap etmektedir.

Cennet tasvirlerinin zengin estetik çağrışımları çerçevesinde temas edeceği-
miz ikinci husus hûriler konusudur. Bütün manevi hazların tadılacağı cennetin söz konusu motifinde, bir yönüyle insanın cinsel arzularına hitap edildiğini söylemek mümkündür. Ancak, burada kadında tezahür eden görünüm ve yansımalarıyla, insandaki güzellik duygusu ve estetik beğeniye hitap edildiği de gayet açıktır.

Cennet tasvirlerinde kadın figürünü ifade eden hûri sözcüğü, sözlük itibarıyla, iri gözlerinin beyazı saf, siyahı koyu gümüş berraklığında beyaz tenli kızlar anlamına gelmektedir¹⁰⁴. Kur'an'da dört ayette geçmektedir. Bunların üçünde, 'ıyn nitelemesiyle hûr 'ıyn ("iri gözlü hûriler") şeklinde ifade edilir¹⁰⁵. Ayrıca hûrilerin, Nebe' sûresinde kevâ'ib etrâb ("göğüsleri yeni oluşmuş yaşıt kızlar")¹⁰⁶ şeklinde tavsif edildikleri görülmektedir. Kur'an'da hurilerin tasviriyle ilgili başka nitelermeler de bulunmaktadır. Bir ayette hûriler, değerlerinden ötürü kabukları içinde saklanan ve bir anlamda kiskanılan "inci"lere benzetilirken¹⁰⁷; bir başka ayette gün yüzü görmemiş ve el değmemiş "yumurta"lara¹⁰⁸ benzetilmektedir. Ayrıca, Rahmân sûresinde "yakut" ve "mercan"a benzetildikleri de görülmektedir¹⁰⁹.

Kısaca ifade etmek gerekirse, isimlerinden birisi de el-hüsnâ ("en güzel") olan cennet tasvirlerinde geçen hûri kavramı, bütün göz alıcı ve çarpıcı nitelermeleriyle oraya ait güzellik olgusunun göz ardı edemeyeceğimiz yansımalarını içermektedir. Yine daha önce temas ettiğimiz, cennet tasvirlerine ait son derece lüks bir ortamı çağrıştıran, gerek ev eşyası türünden gümüş kaplar, kristal kadehler, gerekse burada ağırlananların giyim kuşamlarındaki cazibe ve çekiciliği ifade eden altın ve gümüş bilezikler, inciler, ipek ve atlas giysiler; uhrevi âleme ait estetik motiflerden diğer bazılarını oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, cennetle ilgili estetik tasvirlerin, onun iyi ve faydalı olma özelliklerine kıyasla biraz daha öne çıktığını söylemek de mümkündür¹¹⁰.

Güzellik temasının, özellikle cennet tasvirleri bağlamında dikkati çeken bir özelliğe sahip olması, bu duygunun temel insanî bir boyut olduğuna işaret etmektedir. Zira, ebedi âlemde söz verilen nimet ve güzelliklere ulaşmanın yolu, insanın bu dünyada nefsanî arzu ve dürtülere karşı göğüs germesini gerekli hale getirmektedir. Şu halde insanın kamil mümin olma yolundaki bu yorucu mücadelesinde, güzellik motiflerini ön plana çıkaran bir cennet yurdunun daha fazla öne çıkarılması, bu

¹⁰³ Ramazan Altıntaş, *İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, İstanbul 2002, 228.

¹⁰⁴ Mütercim Asım, II, 277.

¹⁰⁵ ed-Duhân, 44/54; "hûr 'ıyn" tabirinin tefsiriyle ilgili olarak bk. el-Beydâvî, II, 385; Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-selîm*, Beyrût 1419/1999, VI, 54. Ayrıca bk. et-Tür, 52/20; el-Vâkı'a, 56/22.

¹⁰⁶ en-Nebe', 78/33. bk. Mütercim Asım, I, 472; el-Beydâvî, II, 563; Ebussuûd, VI, 360.

¹⁰⁷ el-Vâkı'a, 56/23. Yani el değmemiş, kir bulaşmamış, bütünüyle tertemiz; her yönüyle vücut güzelliğine sahip olan. bk. el-Kurtubî, IX, 6606; temizliğine ve arınmışlığına halel getirecek her şeyden korunmuş olan. bk. el-Beydâvî, II, 460.

¹⁰⁸ es-Sâffât, 37/49. Onların renkleri, sanki deve kuşunun başıyla koruduğu kendi yumurtasının rengine benzemektedir. bk. ez-Zeccâc, IV, 304. Burada onların rengi devekuşunun yumurtasının rengine benzetilmektedir. Çünkü bu, beden renklerinin en güzeldir (bk. el-Beydâvî, II, 294); veya en güzel kadın rengidir. bk. el-Kurtubî, VIII, 5719.

¹⁰⁹ er-Rahmân, 55/58. Hurilerin yakut ve mercana benzetilmesi, yanağın güle benzetilmesinde olduğu gibi, yanaklarının kırmızılığı açısından bir teşbih söz konusudur. bk. İbn 'Âşûr, XXVIII, 270. Veya yakutun berraklığı, mercanın ise kırmızılığı açısından bir teşbih söz konusudur. bk. el-Âlûsî, XV, 184.

¹¹⁰ Nusret Çam, *İslâm'da Sanat*, 2.bs. Ankara 1997, 16.

duygunun insanda ne derece köklü bir boyuta sahip olduğuna işaret etmektedir.

2.3. GÜZEL-EVREN İLİŞKİSİ

Kur'an Allah'ın mutlak gerçekliğini anlatma bağlamında insan aklına hitap ettiği gibi, onun estetik duyu ve sezgilerine de hitap etmiştir. Başka bir anlatımla, estetik boyut, insanın varoluşsal bir yönünü oluşturduğundan, Allah'ın yüceliği, mutlak kudret ve kuvveti bağlamında bir delil olarak kullanılmıştır. Böylece insanın inancına ve yaşayışına yön ve şekil verilmeye çalışmıştır. Şüphesiz ki, Kur'an'ın imana giderken kullandığı tek yol bu değildir. Ancak, tabiat kanunlarındaki ölçü ve ahenk, eşyanın birbiriyle ilişkisinde hâkim olan nizam ve uyum bağlamında ifadesini bulan "estetik delil" in, İlâhî Kudret'in varlığını ve birliğini ortaya koyma açısından önemli bir delil oluşturduğu da muhakkaktır.

Kur'an'a göre, istisnasız bir şekilde, canlı, cansız evrende var olan her şeyin yaratılışında bir güzellik bulunmaktadır. "O yarattığı her şeyi güzel yaratandır"¹¹¹. Ayette geçen "احسن" fiilinin türediği "ihsân" kelimesi, bir şeyi güzel yapmak, yani hiç bir kusuru olmaksızın beğenilecek bir surette yapmak manasına gelmektedir¹¹². Varlık âleminde olan her şey, hikmetin gerektirdiği ve maslahatın icap ettirdiği şekilde düzenlenmiştir; farklı seviyelerde olsa da, her nesne bir güzelliğe sahiptir¹¹³. Allah yarattığı evrenin bütün ayrıntılarını, onun için öngörülen fonksiyonlara uygun biçimde yaratmış; ve bizim bu fonksiyonları anlayıp anlamadığımıza ve kavrayışımızın ötesinde olup olmadığına bakmaksızın düzenlemiştir. Ayette geçen fiil geçmiş zaman kipindedir. Fakat kesintisiz bir şekilde devam eden yaratma eylemi ile ilgili olduğundan, hem geçmiş zamanı hem de şimdiki ve gelecek zamanı ifade etmektedir¹¹⁴.

Diğer taraftan Mülk suresinde kozmik yapı tasvir edilirken insanı hayrete düşüren mükemmellik, çarpıcı ifadelerle dile getirilir. "Yedi göğü birbiriyle tam bir uyum içinde yaratan (Allah), (ne yüce)dir: Rahmân'ın yaratışında hiçbir aksaklık göremezsin. Gözünü bir kez daha (ona) çevir: Hiç kusur görüyor musun? Evet gözünü tekrar tekrar (ona) çevir: (her seferinde) bakışın, şaşkın ve bezgin bir şekilde önüne geri dönecektir"¹¹⁵. Ayette geçen "tefâvüt" kelimesinin gerçek manası, eşyadaki uyumsuzluk ve ahenksizliktir. Zıddı, uyum ve düzen içerisinde olmayı ifade eden "mütenâsib" kelimesidir. Müfessir Süddî, bu kelimeyi "ayıp/kusur" şeklinde yorumlamıştır. Yani Rahman'ın yaratışında "şöyle olsaydı daha güzel olurdu" kabilinden söylenebilecek hiçbir kusur yoktur¹¹⁶. Yapılan bu yorumdan da anlaşıldığı üzere, kâinata işleyen kanunlarda hiç bir uyumsuzluk ve düzensizlik söz konusu değildir; aksine bu kanunlar, tam bir ahenk içerisinde eşsiz mükemmelliği ve nihaysiz bir güzelliği ortaya koymaktadırlar.

Değerlendirmesini yaptığımız bu ayetlerin devamında, yeryüzüne en yakın göğün, yıldızların güzellikleri ile süslediği ifade edilir. "Biz yeryüzüne en yakın olan gökleri, öbek öbek kandillerle/ışıklarla süsledik"¹¹⁷. Görüldüğü üzere burada geçen kandil/ışıklar, estetik objeler olarak dikkati çekmektedir. Bu ayet bir yönüyle Allah'ın mutlak kudret sahibi oluşunu, diğer yönüyle de mutlak ilim sahibi oluşunu ortaya koymaktadır. Şöyle ki, burada geçen kevâkib ("yıldızlar"), yaratılmış

¹¹¹ es-Secde, 32/7.

¹¹² İbn 'Âşûr, XXI, 215.

¹¹³ el-Âlûsî, XII, 186.

¹¹⁴ Esed, II, 843.

¹¹⁵ el-Mülk, 67/3-4.

¹¹⁶ er-Râzî, XXX, 51.

¹¹⁷ el-Mülk, 67/5.

olmaları, belirli bir ölçüye, belirli bir yere ve belirli bir seyre sahip olmaları dolayısıyla yaratının mutlak kudretine işaret etmektedirler. Yine estetik bir unsur olarak insanların menfaatlerine vesile olmaları; ayrıca sağlam ve muhkem bir yapı ortaya koymaları sebebiyle de, O'nun mutlak ilmini göstermektedirler¹¹⁸. Hicr suresinde ise aynı tabloya, gökyüzündeki yıldız kümelerinin, estetik bir bakış açısıyla “seyredenler” için süslenip bezendikleri ilave edilir¹¹⁹. Ayette geçen “bakanlar/seyredenler” ifadelerden hareketle, burada güzelliği algılayan insandaki etkilenmeye veya “zevk” haline işaret edildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla güzellik nesnesi, diğer nitelikleri yanında, aynı zamanda algılayan kimsede bir etkilenme meydana getiren veya ona zevk veren bir özellik ortaya koymaktadır. Burada görüldüğü üzere, gökyüzünün estetik boyutuna temas edildiği gibi, bazen de temsili bir anlatımla, yeryüzünde sergilenen tabii güzellik tezahürlerine işaret edilir. “...tâ ki yeryüzü göz alıcı görkemine kavuşup süslenip bezendiği...zaman”¹²⁰. İşte bütün bu ayetler şunu ortaya koymaktadır: Dünya nimetleri insan açısından sadece iyi ve faydalı değil, aynı zamanda güzel, başka bir ifadeyle estetik bir değere sahiptir¹²¹.

Kur'an incelendiğinde, Tanrı'nın varlığını ispatlama, O'nun kudret, ilim ve iradesini ortaya koyma bağlamında, evrenin yaratılışındaki mükemmellik ile tabii kanunların işleyişindeki fevkaladeliklere sık sık atıfta bulunulduğu görülür. Bu çerçevede insanın yaratılışı, diğer canlıların var oluşu, yağmurların yağması, bitkilerin yeşermesi vb. konulara tekrar tekrar işaret edilir. Aslında bu tür konulardan bahseden ayetleri de, bir yönüyle Kur'an'ın estetiğe yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmemiz gerekmektedir. Çünkü bu tür konuların anlatıldığı pasajlarda, değişik vesilelerle işlevsellik, faydalılık, ölçü, oran, düzen, tertip ve uyum gibi estetik değer ifade eden kavramlara sıkça işaret edilmektedir. Bu ayetlerde kastedilen ve verilmek istenen mesaj estetik bakıştır. İnsan kozmik sistemdeki güzellikleri temâşa ettikten sonra, bir iman tepkisi ortaya koyar ve şöyle der: “Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın”(Al-i İmrân, 3/191). Bu bir hayret ifadesi olarak doğrudan insanı teleolojiye, yani gayeliliğe geçiriyor. İşte estetik bakışın asıl sebebi, Allah-insan ve Allah-alem münasebetini insana kurdurmaktır¹²². Bu bağlamda bütün varlığa serpiştirilmiş “güzellik” örnekleri, Allah'ın varlığını kanıtlamaya götüren estetik delillerdir. Çünkü âlemde görülen sonsuz güzellik, tertip, nizam ve ahenk, onun yaratıcısı olan Allah'ın engin ve sonsuz ilminin en açık göstergeleridir. Nasıl ki, gördüğümüz güzel bir yazı, güzel bir resim onların yapıcısı ve yazıcısının bu sanata ne kadar vâkıf olduğunu gösteriyor ve bilgisine işaret ediyorsa, şüphesiz en güzel ve en mükemmel bir sûrette yaratılmış olan âlem de onu yaratının ilim ve kudretinin sonsuz olduğuna delalet eder¹²³.

Sonuç olarak şunu söyleyebilir: Kur'an'ın güzel nesnelere değinmesindeki amacı, sadece insandaki estetik beğeniye cevap vermek hedefine yönelik değildir. Bu vesileyle Kur'an Yüce Kudret'in insana olan nihayetsiz lütuf ve ihsanını ona tekrar tekrar hatırlatmak istemektedir.

2.4. GÜZEL-İNSAN İLİŞKİSİ

Kur'an'da insan fizyolojisiyle ilgili estetik değerlere de temas edildiği görülür.

¹¹⁸ er-Râzî, XXX, 52.

¹¹⁹ el-Hicr, 15/16.

¹²⁰ Yûnus, 10/24.

¹²¹ Çam, 11.

¹²² Altıntaş, 48-49.

¹²³ A.e., 214.

Ayetlerde genel olarak insanın en güzel kıvamda yaratıldığı ve en güzel suretin kendisine verildiği ifade edilir¹²⁴. Daha önce işaret edildiği üzere, cennet tasvirlerinde geçen huri figürü bağlamında kadının güzelliği bütün görkem ve cazibesıyla ortaya konulur. Ayrıca fiziki güzellikleri bakımından kadınlar hakkında Hz. Peygambere hitaben: “Onların güzellikleri seni taaccübe sürüklese de ...”¹²⁵ ifadelerinin ayette yer aldığı görülür. Burada “hüsn” ve “taaccüb” kelimeleri geçmektedir. Taaccüb kişinin güzellik karşısında hayranlığını ve etkilenmesini ifade eden estetik kavramlardan birisidir. Sözlükte harika, mükemmel, büyüleyici, hoş gitme gibi anlamlara gelen aceb ve taaccüb, sebebi bilinmeyen bir durum karşısında insanın karşılaştığı ani psikolojik durum sebebiyle etkilenmeden kaynaklanan bir tepki verme biçimidir¹²⁶.

Güzel-insan ilişkisi bağlamında kıssaların en güzeli¹²⁷ olan Hz. Yusuf kıssasının bazı bölümleri dikkati çeker. Bu çerçevede Hz. Yusuf’un çarpıcı güzelliği dile getirilir. Konu mealen şöyle aktarılır: “Ve şehirde kadınlar (birbirleriyle): “Vezir’in karısı genç kölesinin gönlünü çelmeye kalkmış!” diye dedikodu etmeye başladılar. “Sevgisi bağrını yakmış kadının; doğrusu, açıkça yoldan çıkmış biri olarak görüyoruz onu!” Kadınların bu kötü konuşmaları kulağına ulaşınca, vezirin karısı, onları davet edip kendileri için mükellef bir ziyafet hazırladı, ve her birinin eline bir bıçak tutuşturdu. Sonra (Yusuf’a) : “Çık (şimdi) onların karşısına!” dedi. Kadınlar onu görünce güzelliği karşısında şaşırıp kaldılar ve şaşkınlıklarından ellerini kestiler: “Aman Allah’ım!” dediler, “Bu bir beşer olamaz; olsa olsa gözde bir melek bu!”¹²⁸.

Görüldüğü üzere Mısırlı kadınlar, Hz. Yusuf’u beşer ötesi bir varlık olarak görmektedirler. Çünkü onun şahsında gözlemedikleri güzelliğin bir benzerini hiçbir insanda görmemişlerdi¹²⁹. Hz. Yusuf onların huzuruna çıktığında, gözlerinde onu çok büyüttüler; öyle ki, karşılaştıkları bu eşsiz güzellik ve parlaklık karşısında şaşkına döndüler. Tefsirlerde güzellik açısından Hz. Yusuf’un diğer insanlara göre üstünlüğü, dolunay halindeki ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğüne benzetilir¹³⁰.

Ayette geçen ما هذا بشراً ifadeleri, Hz. Yusuf’un güzelliğinin, beşeri güzellikleri aşığı konusunda bir mübalağa ifade etmektedir. Buna ilave olarak kadınlar, pekiştirici bir teşbîhi belîğle melâike cinsine hasretmek suretiyle onu bir meleğe de benzettiler. Kıptiler, yüce varlıkların, kutsal ruhlar cinsinden olduğuna inanırlar; ve onların güzel kimseler olduklarını kabul ederlerdi¹³¹.

Bu kıssa, sûfi çevrelerde gelişen aşk edebiyatında önemli bir tema olarak işlenmiştir. Görüldüğü üzere kıssada, Yusuf Peygamber’in melekvarî güzelliği karşısında delicesine aşık olan, ve Melik’in hanımı ile Yusuf’un yakışıklılığından şaşkına dönen diğer kadınlardan söz edilir. Şüphesiz ki bu kıssada, cinsel arzuları konusunda zaaf gösteren ve iffetini koruyamayan olumsuz bir kadın figürüne karşılık, bu yöndeki dürtülerini frenleyen iffet timsali Yusuf örneğinden söz edilmektedir. Fakat kıssanın bu boyutu, estetik yönünü göz ardı etmemizi gerektirmemektedir. Çünkü kıssadaki ifadeler baktığımızda, bir estetik olayın/tecrübenin yaşandığı hususunda itiraza mahal bırakmayacak şekilde birçok unsura rastlamak mümkün olabilmektedir. Ayrıca buradaki estetik tecrübenin sıra dışı bir özellik ortaya koyduğunu da belirtmemiz gerekmektedir. Çünkü Hz. Yusuf’u ilk defa gören

¹²⁴ el-Gâfir, 40/ 64; et-Teğâbun, 64/3.

¹²⁵ el-Ahzâb, 33/55.

¹²⁶ Altıntaş, 154.

¹²⁷ Yûsuf, 12/3.

¹²⁸ Yûsuf, 12/30-31.

¹²⁹ el-Âlûsî, VII, 348.

¹³⁰ ez-Zemahşerî, II, 317.

¹³¹ İbn ‘Âşûr, XII, 264.

kadınlar, gördükleri güzellik ve parlaklık karşısında adeta büyüleniyor; içerisine düştükleri şaşkınlık sebebiyle, beklenmedik bir şekilde bıçaklarla ellerini kesiyorlar¹³². Dolayısıyla genel manada cinsler arasında yaşanan estetik tecrübelerin, sıradan estetik olaylardan farklı bir şekilde, daha ileri seviyede bir cazibeye ve duygu yoğunlaşmasına sebep olduğunu söylemek mümkündür.

2.5. GÜZEL -AHLÂK (İYİ) İLİŞKİSİ

Ahlâk gibi, estetik de beşeri tecrübenin boyutlarından birini oluşturmaktadır. Fakat ahlâk pratik hayatla irtibatlı, hüküm koyucu bir boyutu oluştururken, estetik daha çok duygu ve hayal dünyamızla ilgili bir mahiyet ortaya koymaktadır. Yine ahlâkî değerler, dinlerin “olmazsa olmaz” yönlerinden birini oluşturmaktadır. Bu durum, tabii olarak Kur'an açısından da geçerli olan bir tespiti gündeme getirir ki, o da, ahlâkî değerleri pratiğe aktaran bir toplumun oluşturulması hedefidir. Estetiğe gelince, o da, Kur'an'ın görmezden gelmediği, aksine, insanın fitrî/varoluşsal boyutlarından birisi olarak kabul ettiği; keza kendi dinî ve ahlâkî hedeflerine ulaşmada yararlandığı bir gerçeklik alanını oluşturmaktadır. Estetik tecrübenin, anlattığımız bu çerçevede, diğer beşeri tecrübe alanlarından farklı, otonom bir niteliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Fakat onun otonomluğundan söz etmek, ahlâkî değerler alanıyla irtibatı olmadığı anlamına gelmemektedir.

Kur'an'ı incelediğimizde, öncelikle belirtmek gerekir ki, insanın ameli hayatının temelini oluşturan “iman” konusu bir “sevgi” meselesi olarak ele alınmaktadır. “Allah imanı size sevdirdi, onu kalplerinizde güzelleştirdi ...”¹³³. Ayette geçen “habbebe” ve “zeyyene” fiilleri Kur'an'ın ortaya koyduğu güzellik olgusunun iki temel terimidir. “Hubb” kökünden gelen kelimenin gene iman bağlamında Hz. İbrahim kıssasında geçtiği görülmektedir¹³⁴. Dolayısıyla bu ayetler, ahlâkî eylemlerin zeminini oluşturan imanın estetikle olan ilişkisini izhar etmektedirler. İman sevgi, bağlanma ve adanma üzerine kurulunca, bu imandan kaynaklanan ahlâkî eylemler de, doğal olarak manevi-estetik hayatın benzer özelliklerini gösterecektir. Nitekim şu temsilde, tevhitte, tevhidin bir semeresi olan ahlâkî eylemler arasında böyle bir ilişkinin var olduğuna işaret edilmektedir. “Allah'ın, güzel, doğru bir söz için nasıl bir misal verdiğini görmüyor musun(uz)? Kökü sapsağlam, dalları göğe doğru uzanan güzel-dirî bir ağaç gibi(dir o); ki Rabbinin izniyle her mevsim meyvesini verip durur ...”¹³⁵. Yine insanın giydiği süslü güzel elbiselerle “takva” arasında ilişkinin kurulması örneğinde, takvanın estetikle olan ilişkisine bir ima olduğu anlaşılmaktadır. “Ey Ademoğulları! Size yücelerden, hem çıplaklığınızı örtésiniz diye, hem de bir görkem-güzellik nesnesi olarak giyim kuşam (yapma bilgisini) bahsettik; ama Allah'a karşı sorumluluk bilinci örtüsü her şeyin üstündedir...”¹³⁶

Güzellik-ahlâk ilişkisi çerçevesinde anahtar terimin, daha önce işaret edildiği gibi, “hüsn” sözcüğü olduğu görülmektedir. Sözcük değişik bağlamlarda Kur'an'da kullanılmaktadır. Hayatın ve ölümün gerçek amacının, “en güzel amel” olduğu temel bir ilke olarak beyan edilmektedir. “O, ölümü ve hayatı hanginiz “en güzel ameli” yapıyor diye denemek için yaratmıştır”¹³⁷. Ayrıca insanların dünya hayatın-

¹³² Altıntaş, Yusuf'taki güzellik ve etkileyciliği sadece onun fiziki güzelliğine hasretmemek gerektiği, onun ahlâkî tutumunun da burada belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Altıntaş, 182.

¹³³ el-Hucurât, 49/7.

¹³⁴ el-En'âm, 6/76.

¹³⁵ İbrahim, 14/24-25.

¹³⁶ el-A'raf, 7/26.

¹³⁷ el-Mülk, 67/2.

daki hal ve hareketleri, bu terim bağlamında Allah'ın kendilerine olan "muamele"siyle ilişkilendirilmekte, onların da hemcinslerine, hatta bütün varlığa karşı böyle bir davranış ve turum içerisinde bulunmaları istenmektedir. "...Allah sana nasıl iyilikte bulunduysa, sen de başkalarına öyle iyilikte bulun..."¹³⁸ ayetinde genel bir mana kastedilmektedir. Dolayısıyla sadece insanlar değil; diğer bütün varlıklar da bu çerçevede değerlendirilmektedir. Çünkü Allah bütün varlığa iyilikle muameleyi emretmektedir. Bu da her varlığın kendi özelliğine göre değişmektedir. Kimi zaman sözle, kimi zaman güler yüzle, kimi zaman da güzel karşılama ile gerçekleşir¹³⁹.

Yine hüsn ve türevleri, ahlâki eylemler bağlamında, kötülüğün karşıtı iyilik manasında hem sözlükte hem de birçok ayette kullanılmaktadır¹⁴⁰. Özellikle bu ayetlerin birçoğunda seyyie ("kötülük") kelimesine karşılık olarak kullanılması, terimin ahlâkî bir değer olarak iyilik manasında kullanıldığına işaret etmektedir. Bununla birlikte aynı kelimenin, geçtiği başka birçok ayette de, daha ziyade, çirkinliğin karşıtı olarak güzellik manasını çağrıştırdığı görülmektedir¹⁴¹. Nitekim ayetlere verilen meallerde de bunu rahatlıkla görebiliriz¹⁴².

Hüsn sözcüğü Kur'an'da, insanın geniş manada ibadete yönelik fiilleriyle ilgili olarak da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu bağlamda fiil haliyle, dinin öngördüğü şekilde mümin insanın yaptığı bütün hayırlı faaliyetleri ifade etmektedir¹⁴³. Dolayısıyla buradan hareketle "güzellik" ilkesinin, müminin hayatının temel bir niteliği olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Hz. Peygamber'in bu temel ilkeye işaret ettiği görülmektedir: "Allah her şeyde güzelliği farz kılmıştır. (Savaşta) öldürdüğünüz zaman dahi haddi aşmayıp ölçülü davranın. Hayvanı boğazlayacağınızda bunu güzel yapın"¹⁴⁴. Yine bu çerçevede onun birçok hadislerinde, çevrenin güzel görünmesine dair insanlara tavsiye ve telkinlerde bulunduğu görülmektedir¹⁴⁵.

Hüsn kelimesi ayrıca, insanın hem cinsleriyle konuşması¹⁴⁶, anne babasına karşı olan muamelesi¹⁴⁷, Allah için infakta bulunması¹⁴⁸, insanlara hakikati öğüt vermesi¹⁴⁹ ve kötülüğü savması¹⁵⁰ gibi somut bir takım örneklerle ilişkili olarak da ayetlerde geçmektedir. Şüphesiz ki, kelimenin bütün bu kullanımları, insanın hayat tarzının, kavramın içeriğiyle irtibatlı temel bir niteliğine işaret etmektedir. O da, güzelliğin veya estetik değerın, bireyler arası ahlâki ilişkilerde belirleyici bir niteliğe sahip olmasıdır. Nitekim insan eylemlerini, manevi anlamda güzellik tanımında olduğu gibi, içsel/derûnî yapıdaki her türlü ayıp, kusur ve eksiklikten arındırılmış bir şekilde gerçekleştirmek ister. Kur'an'da iman ve sâlih amelle ilgili birçok ayetin özünde, amellerdeki güzellik anlatılır. Bazı ayetlerde de amelin sadece yapılması değil, güzelce yapılması istenir. İşte amelin sâlih sıfatıyla tavsif edilmesi, ayıplardan salim olması halidir ki, bu da güzellik yolunda atılması gereken ilk adımı oluştur-

¹³⁸ el-Kasas, 28/77.

¹³⁹ İbn Aşur, XX, 179-180.

¹⁴⁰ Mesela bk. bk. en-Nisâ, 4/79; 85; el-'A'râf, 7/95; er-Ra'd, 13/6; en-Neml, 27/46; el-Kasas, 28/54; Fussilet, 41/34.

¹⁴¹ Meselâ bk. en-Nisâ, 4/86; el-En'âm, 6/152; en-Nahl, 16/125; el-İsrâ, 17/34; 53; el-'Ankebût, 29/46; el-Mümtehine, 60/4.

¹⁴² Meselâ bk. Elmalılı Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerîm ve Meâlî*, haz. Düccane Cündioğlu, İstanbul 1993.

¹⁴³ Meselâ bk. Al-i İmrân, 3/172; el-Mâide, 5/93; Yûnus, 10/26; en-Nahl, 16/30; el-İsra, 17/7.

¹⁴⁴ Müslim, "Sayd", 57.

¹⁴⁵ Yunus Macit, *İslâmî Perspektifte Çevrecilik*, Trabzon 1999, 239.

¹⁴⁶ el-Bakara, 2/83.

¹⁴⁷ el-'Ankebût, 29/8.

¹⁴⁸ el-Hadîd, 57/11.

¹⁴⁹ en-Nahl, 16/125.

¹⁵⁰ Fussilet, 24/34.

maktadır¹⁵¹.

Kur'an nazarında Ahlâk ve estetik, birbirinden bağımsız iki değerler alanına işaret etmektedir. Bu bakımdan Kur'an açısından, "her iyi güzeldir" veya "her güzel iyidir" şeklinde bir sonuca varmak mümkün değildir. Çünkü çalışmanın diğer bölümlerinde yaptığımız Kur'anî atıflardan da anlaşılacağı üzere, güzellik olgusuna, ahlâki eylemler haricinde oldukça farklı bağlamlarda işaret edilmektedir. Ayrıca bu terimlerden biri, insanın bireyler arası ilişkilerle ilgili yükümlülüklerini, diğeri ise, estetik süje olan insanla estetik obje olan nesne arasındaki duygusal/varoluşsal ilişkiyi ifade eder. Dolayısıyla ilgili ayetlerden anlaşılan odur ki, Kur'an, fizik ve metafizik alanda insanın duygularını okşayan, hayatı daha anlamlı ve çekici hale getiren estetik boyutu ahlâki davranışlar alanına taşımayı amaçlamaktadır.

SONUÇ

Çalışma neticesinde vardığımız sonuçları şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1-el-Cemâl, ez-Zîne, el-Hüsn, ez-Zuhruf, el-Haly/et-Tahliye sözcükleri, Kur'an'ın ortaya koyduğu güzellik tasavvurunun, kendine özgü varoluşsal bir boyuta sahip olduğunu ifade eden temel terimlerdir. Delâlet ettikleri anlam alanları itibarıyla, estetik değer olan güzellik olgusuna varlığın çok değişik boyutlarında temas etmektedirler.

2-Kur'an'da dünyevi/fiziki planda süs eşyası sanat ürünlerine fazla yer verilmediğini söylemek mümkündür. Fakat cennet tasvirlerinde kullandığı altın ve gümüş bilezikler, yeşil ipekli ve işlemeli giysiler, inciler, gümüş kaplar, kristal kadehler gibi, nüzul dönemi Arap Yarımadası'nın ya da genel anlamda beşerin bedii zevk ve alışkanlıklarına uygun olarak ifade edilen sanatsal içerikli estetik motifler, dikkati çeken bir zenginlik ve çeşitlilik ortaya koymaktadır.

3-Kur'an Allah'ın mutlak gerçekliğini anlatma bağlamında insan aklına hitap ettiği gibi, onun estetik duygu ve sezgilerine de hitap etmiştir. Bu açıdan, Kur'an'ın estetik objeyi sunuşundaki amaç, sadece insandaki estetik beğeniyi tatmin etmek değil, aynı zamanda, Yüce Kudret'in insana olan nihayetsiz lütuf ve ihsanını tekrar tekrar ona hatırlatmaktır.

4-Kur'an'ın nazarında güzellik olgusu, dünyevi planda izafi ve araçsal bir değeri ifade etse de, "Tanrı merkezli" İslamî değerler sisteminde, insan açısından önemli olan her nesne, amaç değer olan Mutlak Hakikat'e bağımlı ve ona götüren sembolik bir öneme sahiptir. Netice itibarıyla, Kur'anî bakış açısında güzellik, mutlak ve ona bağımlı tezahürleriyle bütün bir varlığın ayrılmaz bir boyutunu oluşturmaktadır.

¹⁵¹ Altıntaş, 217.